

Lekce 5

Následující text je primárně určen studentům Učitelství pro první stupeň, zahrnuje došklonné trojzvuky v dur a v moll a dominantní septakord. Moje dosavadní zkušenost mi říká, že cca polovina z vás určitý „polopatismus“ textu uvítá. Následovat bude pojednání o všech došklóných čtyřzvucích, obratech troj- i čtyřzvuků a o systému jejich názvů.

Akordy

Hudba se neskládá pouze z horizontální složky (melodie), ale také ze složky vertikální (harmonie). V hudbě, se kterou přijdete do styku, platí, že harmonie je tvořena tzv. akordy (souzvuk nejméně tří tónů), které se skládají tradičně z tercií. Jednotlivé tóny akordů vychází z tóniny (stupnice), ve které je daná skladba nebo písnička napsaná.

Akordy v durové tónině

Akordy v systému durových a mollových stupnic jsou tvořeny na jednotlivých stupních stupnice odpovídající dané tónině.

Trojzvuky

Nejfrekventovanějšími akordy jsou tzv. trojzvuky, skládající se ze dvou na sebe navazujících tercií.

Příklad č. 1 – příloha – trojzvuky v dur.

Z ukázky vidíme, že na každém stupni stupnice můžeme vytvořit trojzvuk složený z tónů dané řady. Akordy vypadají v zápise obdobně – vždy se jedná o tři tóny, které jsou buď všechny v sousedních mezerách nebo na sousedních linkách. Kvalitativně však stejné nejsou. Vzdálenosti mezi jednotlivými tóny jsou v závislosti na struktuře stupnice různé.

V durové tónině platí, že na 1., 4. a 5. stupni stojí akord složený z velké a malé tercie. Takový akord se nazývá **durový**.

Tip: překontrolujte si na klaviatuře, že mezi tóny spodní tercie naleznete ve všech třech případech další tři tóny, u horní tercie naleznete pouze další dva.

Na 2., 3. a 6. stupni pak v durové tónině nalezneme akordy složené z malé a velké tercie (je to naopak než u durových akordů). Takové akordy nazýváme **mollové**.

Tip: překontrolujte si na klaviatuře, že mezi tóny spodní tercie naleznete ve všech třech případech další dva tóny, u horní tercie naleznete pak další tři.

Na 7. stupni durové stupnice naleznete trojzvuk složený ze dvou malých tercií. Tento se nazývá **zmenšený**.

Tip: překontrolujte si na klaviatuře, že mezi tóny obou tercií naleznete pouze dva další tóny.

Úkol č. 1: Napište stupnici A dur a Es dur, na jednotlivých stupních napište trojzvuky a na klaviatuře se přesvědčte, že jejich „velikost“ (dur, moll nebo zmenšený) odpovídá akordům v C dur z prvního příkladu.

Čtyřzvuky

Čtyřzvuků existuje celá řada (můžeme obdobně jako u trojzvuků tvořit čtyřzvuky na všech stupních stupnice), ale v praxi narazíte téměř bez výjimky na jediný typ čtyřzvuku a ten stojí v durové řadě na 5. stupni. Takový akord se nazývá dominantní (nebo též tvrdě malý).

Příklad č. 2 – příloha – dominantní čtyřzvuk na 5. stupni durové stupnice.

Jak je vidět, akord se skládá ze tří na sebe navazujících tercií – tercie velké, malé a malé, resp. Se skládá z durového trojzvuku (v.3 + m.3) a malé tercie. Máte-li u stupnice správně napsané předznamenání, nemusíte správné složení dominantního čtyřzvuku hlídat. Vždy se bude jednat o tři na sebe navazující tercie v dané stupnici.

Tip: Zahrajte si na virtuální nebo skutečné klávesnici všechny trojzvuky a dominantní čtyřzvuk v tónině F dur a G dur a poslechněte si rozdílné znění jednotlivých typů akordů.

Úkol č. 2: Napište si stupnici D dur a B dur a na 5. stupni vytvořte dominantní čtyřzvuk. Překontrolujte na klávesnici velikost jednotlivých tercií.

Akordy v mollové tónině

Trojzvuky

Trojzvuky v moll se opět tvoří na jednotlivých stupních stupnice ze dvou na sebe navazujících tercií.

Příklad č. 3 – příloha – trojzvuky v aiolské, harmonické a melodické moll.

Z příkladu je patrné, že variabilita akordů používaných v moll je větší než v případě durových tónin.

V aiolské řadě platí, že na 1., 4. a 5. stupni stojí mollový trojzvuk, na 3., 6. a 7. stupni trojzvuk durový a na 2. stupni trojzvuk zmenšený.

V harmonické řadě platí, že na 1. a 4. stupni stojí mollový trojzvuk, na 5. a 6. stupni durový, na 2. a 7. zmenšený a na 3. stupni stojí nový (poslední) typ akordu, který se skládá ze dvou velkých tercií – tento se nazývá zvětšený.

V melodické řadě platí, že na 1. a 2. stupni stojí akord mollový, na 4. a 5. durový, na 6. a 7. zmenšený a 3. zvětšený.

Pokud vás variabilita mollových tónin leká, vezte, že praxe zahrnující doprovody lidových písní a jednoduché skladby pro klavír je mnohem jednodušší.

Příklad č. 4 – příloha – běžně používané trojzvuky v moll.

Jak lze vysledovat z ukázky, velikost trojzvuků na jednotlivých stupních odpovídá aiolské řadě s výjimkou 5. stupně, který bývá nejčastěji durový. Jediný problém je tedy skutečnost, že napíšete-li (nebo zahrajete) 5. stupeň jako durový, tak musíte počítat s tím, že tercii od základního tónu (spodního tónu akordu) musíte zvýšit pomocí posuvky.

Úkol č. 3: Napište aiolskou stupnici d moll a e moll, na jednotlivých stupních vytvořte trojzvuky a u trojzvuku na 5. stupni zvyšte tercii od spodního tónu akordu pomocí příslušné posuvky. Vytvoříte tak „jedním tahem“ z mollového trojzvuku trojzvuk durový.

Čtyřzvuky

Platí v podstatě totéž, co u durových tónin. Jediným čtyřzvukem v moll necht' je pro vás dominantní čtyřzvuk na 5. stupni. Tóny, ze kterých se bude skládat, budou odpovídat harmonické moll, tzn. že se bude opět skládat z durového trojzvuku a přidané malé tercie. Jeho velikost bude tedy stejná, jako u durové stupnice začínající od stejného tónu jako vaše stupnice mollová. Aby k tomu došlo, musíme tercii od spodního tónu trojzvuku zvýšit nahodilou posuvkou.

Příklad č. 5 – příloha – dominantní čtyřzvuk na 5. stupni mollové stupnice.

Úkol č. 4: Napište aiolskou stupnici f moll a cis moll, na jednotlivých stupních vytvořte trojzvuky, jen na 5. stupni vytvořte čtyřzvuk, u kterého zvýšíte tercii od spodního tónu akordu pomocí příslušné posuvky.

Vytváření jednotlivých typů trojzvuků a dominantního čtyřzvuku

Z předcházejícího výkladu má vyplynout, proč musíme znát základní typy trojzvuků a dominantní čtyřzvuk, měla být objasněna vazba těchto akordů na tóninu (stupnici). Představit si danou tóninu v „hlavě“ jako celek naráz a uvědomit si na kterém stupni které tóniny stojí hledaný akord (a jakou má tedy velikost) by pro vás bylo jistě obtížné, takže se pokusím zmínit některé postupy, které vám mohou usnadnit orientaci v akordech. V praxi totiž budete nejčastěji postaveni před úkol najít durový trojzvuk třeba od d nebo mollový od c a dominantní čtyřzvuk třeba od tónu e.

Nejčastěji budete hledat trojzvuky durové a mollové. Zde je asi nejlepší v první fázi překontrolovat počet půltónů mezi tóny tercií, které trojzvuk tvoří: dur = v.3 + m.3 (3 půltóny + 2 půltóny), moll = m.3 + v.3 (2 půltóny + 3 půltóny). Tedy:

1. Napišete správně tón, od kterého máte akord vytvořit.
2. Napišete dvě na sebe navazující tercie – je-li spodní tón na lince, budou i zbývající na dalších dvou linkách, je-li v mezeře, budou i ony v dalších dvou mezerách. **To platí vždy.**
3. Podíváte se, co jste napsali a překontrolujete počet půltónů mezi tóny tvořícími trojzvuk.

Zpočátku to půjde ztuha a pomalu, ale časem zjistíte, že „víte“ jak vypadá např. akord C dur, nebo e moll a nebudete muset nic kontrolovat. Jakmile se dostanete do této fáze, je výhodné si uvědomit vztah mezi durovými akordy a akordy mollovými, které začínají od stejného tónu. Z durového akordu vytvoříte mollový tak, že jeho prostřední tón snížíte o půl tónu pomocí nahodilé posuvky. Z mollového akordu vytvoříte durový tak, že jeho prostřední tón o půl tónu zvýšíte – opět pomocí posuvky.

Úkol č. 5: Z durových trojzvuků v příloze (1. řádek) udělejte pomocí posuvek trojzvuky mollové, z mollových trojzvuků (2. řádek) udělejte durové. Vše si překontrolujte alespoň na namalované klávesnici.

Trojzvuky zmenšené a zvětšené jsou v hudbě, se kterou přijdete do styku, málo frekventované, ale mohou se zejména v populární hudbě také vyskytovat. Pokud umíte vytvořit akordy durové a mollové, není zápis zvětšených a zmenšených akordů problém. Trojzvuk zvětšený vytvoříte tak, že napíšete trojzvuk durový a pomocí posuvky (s hlavičkou noty nehýbejte!) zvýšíte o půl tónu horní tón souzvuku. Trojzvuk zmenšený pak vzniká z mollového trojzvuku snížením jeho horního tónu – opět pomocí posuvky.

Úkol č. 6: Z durových trojzvuků v příloze udělejte trojzvuky zvětšené a z mollových zmenšené. Pozor na správné rozlišení durových a mollových trojzvuků, které záměrně nejsou označeny. Omlouvám se, ale myslím to s vámi dobře...

V případě dominantního čtyřzvuku postupujeme tak, že napíšeme durový trojzvuk a přidáme k němu další malou tercii, následně překontrolujeme, jestli je tato tercie skutečně malá.

Pro správný zápis trojzvuků i čtyřzvuků je třeba zdůraznit to, co již bylo uvedeno, a sice, že se vždy bude jednat o dvě (resp. tři) na sebe navazující tercie, v zápise tedy musí být všechny hlavičky not v mezerách nebo na linkách!

Úkol č. 7: Z durových trojzvuků v příloze vytvořte dominantní čtyřzvuky přidáním malé tercie nad horní tón zadaného trojzvuku.

Lekce 5

Kadence

Kadence je sled vybraných akordů v durové nebo mollové tónině. Zazní-li po sobě akordy stojící na 1., 4., 5. a opět 1. stupni ve stupnici, dojde k tzv. sluchovému utvrzení tóniny. Posluchač s běžnou poslechovou zkušeností po odeznění kadence zpravidla umí začít zpívat známou píseň v tónině, ve které je zahraná kadence. Zmíněné tři akordy jsou zároveň nejdůležitějšími souzvuky v každé tónině a mnoho lidových písní lze doprovodit jen za pomoci těchto akordů. Tyto akordy mají své specifické názvy. Akord stojící na prvním stupni představuje nejdůležitější souzvuk, kterým drtivá většina písniček začíná i končí a říká se mu **tónika**, akord na pátém stupni se nazývá **dominanta** (trojzvuk nebo čtyřzvuk) a tvoří spolu s tónikou pevně semknutou dvojici akordů, bez kterých 99 % písniček smysluplně nedoprovodíte. Na čtvrtém stupni pak stojí **subdominanta**, která nejčastěji (ale ne výhradně) stojí před dominantou.

V praxi budete nejvíce potřebovat Kadenci v dur a v harmonické moll.

Příklad č. 6 – příloha – kadence v tóninách C dur a c moll.

Doprovodné akordy se v praxi nejčastěji vyskytují v nižších polohách klavíru (v partu levé ruky), proto budeme kadence zapisovat výhradně v basovém klíči. V příkladu č. 6 si všimněte, že v harmonické moll musíme u dominanty zvýšit druhý tón odspodu pomocí nahodilé posuvky – jedná se o 7. stupeň tóniny, který se musí v harmonických mollových stupnicích zvýšit.

Úkol č. 8: Napište kadenci ve všech durových a harmonických mollových tóninách s předznamenáním do čtyř křížků a čtyř béček. Na pátém stupni použijte dominantní čtyřzvuk.